
Dr. sc. Valida Akšamija
Mr. sc. Nermin Ploskić
Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Muzička akademija / Academy of Music
valida.aksamija-tvrtkovic@mas.unsa.ba
nermin.ploskic@mas.unsa.ba

UDK 37.036:78

Pregledni naučni rad

**DIGITALNA TRANSFORMACIJA NASTAVNOG PROCESA
U AKADEMSKOJ MUZIČKOJ EDUKACIJI**

**DIGITAL TRANSFORMATION OF THE TEACHING PROCESS
IN THE ACADEMIC MUSIC EDUCATION**

Sažetak

Muzička edukacija danas je suočena sa procesom ubrzane digitalizacije nastavnog procesa koji se realizuje u ograničenim tehnološkim i specifičnim društvenim prilikama. S obzirom na to da je proces dodatno usloženjen i pojavom pandemije Covid-19, nastavnici, kao glavni nosioci kvalitetne muzičke edukacije, više nego ikada, imaju zadatak, odgovornost i obavezu adekvatno odgovoriti na izazove pripreme, izrade i primjene različitih digitalnih materijala i modela nastave.

Bez obzira na navedene okolnosti, nastavnici su imali obavezu u potpunosti realizovati nastavni proces, istovremeno poštujući i principe kvaliteta i specifičnosti muzičke nastave na akademskom nivou. To je predstavljalo i veći izazov u procesu digitalizacije sadržaja i upotrebe različitih platformi i programa koji nisu uvijek mogli odgovoriti postavljenom cilju, zadacima, ishodima i kriterijima muzičke edukacije. U radu će biti prikazani rezultati istraživanja o pripremi, izradi i primjeni digitalnih sadržaja i platformi u online nastavi, poteškoćama u realizaciji cjelokupnog procesa, ali i novim idejama koje bi mogle unaprijediti nastavu u vremenu digitalne transformacije u muzičkoj edukaciji. Nastavnici su blagovremeno uspjeli odgovoriti osnovnim zahtjevima izvođenja online nastave, ali je u budućnosti potrebno izdvojiti više vremena, prostora i sredstava za obaveznu edukaciju iz oblasti digitalizacije, kako bi bili spremni za nove izazove u realizaciji nastavnog procesa u akademskoj muzičkoj edukaciji.

Ključne riječi: digitalizacija, muzička edukacija, specifičnosti muzičke nastave, izazovi, perspektive

Summary

Nowadays, music education is facing with the process of accelerated digitalization of the teaching process, which is realized in limited technological and specific social circumstances. Given that the process is further complicated by the Covid-19 pandemic, teachers, as the main bearers of quality music education, more than ever, have the task, responsibility and obligation to adequately respond to the challenges of preparing, creating and applying various digital materials and teaching models. Regardless of the stated circumstances, the teachers had the obligation to fully realize the teaching process, while respecting the principles of quality and specifics of music teaching at the academic level. This posed a bigger challenge in the process of digitizing content and using different platforms and programs that could not always meet the set goal, tasks, outcomes and criteria of music education. The paper will present the results of research on the preparation, development and application of digital content and platforms in online teaching, difficulties in implementing the entire process, but also new ideas that could improve teaching in the time of digital transformation in music education. Teachers managed to meet the basic requirements of online teaching in a timely manner, but in the future it is necessary to allocate more time, space and investment for compulsory education in the field of digitalization, to be ready for new challenges in the teaching process in academic music education.

Keywords: *digitalization, music education, specifics of music teaching, challenges, perspectives*

Uvod

Muzička edukacija danas je suočena sa procesom ubrzane digitalne transformacije nastavnog procesa, koja se realizuje u ograničenim tehnološkim i specifičnim društvenim prilikama. Digitalizacija je posljednjih godina uopćeno promijenila cjelokupnu sliku društva, stvarajući nove radne vještine, uvjete rada ali i inovativne alate za komunikaciju i poduzetništvo (Newell, Marabelli, 2015), te se takva globalna promjena postepeno uvela i u sferu obrazovanja.

Digitalna transformacija nastavnog procesa svakako nije počela samo zbog pandemije Covid-19. Akademije/fakulteti davno prije pandemije su prepoznali koliko je važna digitalizacija nastavnog procesa i započeli u manjem obimu digitalnu transformaciju. Ista je uzrokovana i postepenim uvođenjem i upotrebom informaciono-komunikacijskih tehnologija u nastavi, koja predstavlja jednu od “novih” uloga nastavnika u savremenom odgojno-

obrazovnom procesu (Dedić Bukvić, Šuman, 2021,13). Međutim, pojava pandemije Covid-19 je primorala Muzičku akademiju da se praktično preko noći potpuno prilagodi novonastalim okolnostima. Kao što je to bio slučaj i ranije, reakcija je bila brza i blagovremena. Danas, nakon krize koju je izazvala pandemija Covid-19 i svega što je prošlo, jasno je da je ovaj nivo muzičke edukacije već uveliko zakoračio u digitalnu transformaciju. U različitim sferama, digitalna transformacija se po svojoj prirodi smatra multidisciplinarnom, jer uključuje promjene u strategiji, organizaciji, informacionim tehnologijama i drugim faktorima (Turulja, et al, 2021, 11). To bi značilo da je za cjelokupan, kvalitetan proces digitalne transformacije potrebno strateški razmišljati, planirati, mijenjati određene koncepte da bi se njen kapacitet ostvario u pravom smislu te riječi. U cijelom tom procesu važno je pokušati sistematski složiti dosadašnja iskustva, ali i strateški planirati buduće konkretne korake, uz uvažavanje specifičnosti muzičke edukacije. Digitalna transformacija postaje presudan faktor za uspješnu nastavu na akademskom nivou.

Nastavnici su imali, imaju i imat će obavezu u potpunosti realizovati nastavni proces u online modelu, istovremeno poštujući i principe kvaliteta i specifičnosti muzičke nastave na akademskom nivou. Danas je u popriličnoj mjeri primjetna ovisnost o platformama i digitalnim alatima u muzičkoj edukaciji. Navedeni alati u konačnici ne mogu u potpunosti ispuniti zahtjeve specifičnosti muzičke edukacije pa je zbog toga realizacija nastavnog procesa još više otežana.

Digitalna transformacija predstavlja mogućnost novog pristupa i izazov u akademskoj muzičkoj edukaciji. Istovremeno, digitalizacijom samog iskustva učenja, i nastavnici i studenti mogu poboljšati svoje vještine sa zajedničkim ciljem – stvaranjem aktivnijeg i učinkovitijeg obrazovnog procesa (Kučina Softić, Odak, Lasić Lazić, 2021, 23). Uz korištenje informacijske komunikacijske, digitalne tehnologije i otvorenih obrazovnih resursa, u cilju otvaranja pristupa digitalnom učenju i virtualnoj razmjeni informacija, digitalna transformacija danas više nije pitanje izbora, ona je neizbježna, neophodna i nezaobilazna. Ovo se odnosi na proces koji započinje od trenutka kada svi počnu razmišljati o uvođenju digitalnih tehnologija u različitim područjima obrazovanja, i traje do trenutka njihove potpune integracije.

“Online učenje (engl. *online learning*) je učenje preko mreže, tj. online učenje je klasificirano kao jedan sveobuhvatni termin koji se odnosi na učenje pomoću računara i interneta. Uz online učenje formirao se i termin online

obrazovanje. Online obrazovanje omogućava studiranje kurseva visokog obrazovanja kroz elektronski medij interneta. Svim materijalima kursa, uključujući referentnu dokumentaciju, te kontaktima sa tutorima i kolegama studentima, pristupa se preko personalnih računara i telekomunikacija.” (Kljakić, 2006, 6). Sam termin “online učenje” je usko vezan za pojam e-učenja, a razlog je velika raširenost i primjena web-tehnologija u najrazličitijim područjima (Ćukušić, Jadrić, 2012, 14). Koncept online učenja u Bosni i Hercegovini u određenoj mjeri postoji i zastupljen je u osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju, a u proteklim godinama uspostavljene su i akademije koje svojim polaznicima nude programe na bazi online učenja. Iako je zakonodavstvo i za obrazovanje odraslih usvojeno na svim nivoima od 2019. godine, ovakav model učenja još uvijek nije u fokusu obrazovanja odraslih, a ne postoji ni sistemski pristup u tom području.¹

S obzirom na to da u online učenju i nastavi ne postoji direktna, živa interakcija nastavnika i studenta te studenata međusobno, mnoge metode i ideje moraju se prilagoditi uslovima online nastave. Online nastava² i online učenje već od prve primjene u nastavnom procesu u muzičkoj edukaciji nailaze na problem, zbog specifičnosti same muzičke edukacije u različitim područjima. Problem obrazovanja na daljinu³ nije konačno riješen postojanjem velikog broja web-aplikacija. Mnogim aplikacijama ostvarili su se loši obrazovni efekti, zbog čega je potrebno da istraživači, nastavnici, web-programeri i grafički dizajneri više pažnje posvete načinu integrisanja nastavne metode u korištenju tehnologije za muzičku edukaciju, posebno za nastavu instrumenta, kako bi se postigla bolja iskustva ali da bi se i realizovali ishodi učenja.

Složenost obrazovanja na daljinu oslikava se kroz raznovrsnost i različitost teorijskog i praktičnog pristupa obrazovanju na daljinu. Za pozitivnije krajnje

¹ Evropska fondacija za obuku, 2020. *Digitalni informativni bilten: Digitalne vještine i online učenje u Bosni i Hercegovini*, str. 9. Dostupno na:

https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2020-06/digital_factsheet_bosnia_and_herzegovina_bs.pdf

² Pojam “online nastava” podrazumijeva visokokvalitetni proces obrazovanja uz upotrebu informacijsko-komunikacijskih tehnologija, koje doprinose unapređenju kvaliteta tog procesa i ishoda obrazovanja. (Kovčalića, Merdžan, 2020, 1)

³ Obrazovanje na daljinu se može definisati kao formalno obrazovanje, gdje su grupe koje uče odvojene i gdje se koriste sistemi za interaktivnu komunikaciju za povezivanje nastavnika, onih koji uče, i resursa. Definicije nisu jedinstvene i tokom vremena su se mijenjale, zavisno od razvoja tehnologije kojom su realizovane, ali i da bi se obuhvatila i nauka o nastavi na daljinu, i njen krajnji rezultat, učenje na daljinu, posebno u oblasti visokog obrazovanja, gdje se obrazovanje na daljinu i pojavilo. (Pokorni, 2009, 139)

efekte prakse oni koji se bave obrazovnom praksom trebaju uzeti najbolje iz teorijskog i praktičnog modela.

Kako poučavanje i učenje na daljinu učiniti prihvatljivijim i nastavnicima i studentima, odnosno, kako do kraja sprovesti digitalnu transformaciju visokog obrazovanja? S obzirom na brze tehnološke promjene, obrazovni sistemi sporo se prilagođavaju, ne samo u pogledu upotrebe novih tehnologija, nego i u pogledu podučavanja vještinama i obučavanja nastavnika i voditelja obuka koji su za to prijeko potrebni. Potrebno je stvaranje kurikuluma za studente i nastavnike s ugrađenim digitalnim tehnologijama za praktično učenje, modelima za razvoj nastavničkih kompetencija za primjenu e-učenja i slično. Neizostavna je i edukacija nastavnog kadra sa primjerima dobre prakse za pripremu strategije digitalne transformacije u akademskoj muzičkoj edukaciji. Nastavnici, kao glavni nosioci kvalitetne muzičke edukacije, više nego ikada, imaju zadatak, odgovornost i obavezu adekvatno odgovoriti na izazove pripreme, izrade i primjene različitih digitalnih materijala i modela nastave. Prema Evropskoj komisiji, jedan od dva prioriteta područja – poticanje razvoja uspješnog ekosistema digitalnog obrazovanja, uključuje infrastrukturu, povezivost i digitalnu opremu, djelotvorno planiranje i razvoj digitalnih kapaciteta, uključujući odgovarajuće organizacijske sposobnosti, digitalno kompetentno i samopouzdan nastavno osoblje i odgojno-obrazovne djelatnike, visokokvalitetan obrazovni sadržaj, alate prilagođene korisnicima i sigurne platforme u skladu s propisima o e-privatnosti i etičkim standardima.

⁴ Uloga nastavnika u obrazovnom procesu podržanom tehnologijom je zahtjevnija nego prije, što kao jedan od prioriteta postavlja usavršavanje nastavnika u digitalnim kompetencijama, a koje nije moguće bez institucionalne podrške. Evropski parlament je još 2018. godine u svoj izvještaju naglasio da bi nastavnici trebali biti u središtu digitalne transformacije, zbog čega im je potrebna odgovarajuća početna priprema i trajno osposobljavanje. U tom smislu, potreban im je odgovarajući, fleksibilan i visokokvalitetan kontinuirani profesionalni razvoj koji odgovara njihovim potrebama. ⁵

⁴ Evropska komisija, 2020. *Akcijski plan za digitalno obrazovanje (2021. – 2027.)*. Dostupno na: <https://education.ec.europa.eu/hr/focus-topics/digital-education/digital-education-action-plan>

⁵ Evropski parlament, 2018. *Izvešće o obrazovanju u digitalnom dobu: izazovi, prilike i pouke za osmišljavanje politika EU-a*. Dostupno na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0400_HR.html#_part1_def19

Istraživanje o pripremi, izradi i primjeni digitalnih sadržaja u online nastavi i akademskoj muzičkoj edukaciji

Istraživački dio ovog rada obuhvatio je anketiranje nastavnika/saradnika na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu, s ciljem kreiranja kompletnijeg uvida u problematiku pripreme, izrade i primjene digitalnih sadržaja i platformi u online nastavi. Namjena istraživanja je bila i uočavanje i definisanje određenih poteškoća koje su pratile realizaciju cjelokupnog procesa online nastave na Muzičkoj akademiji, ali i novih ideja koje bi mogle unaprijediti nastavu u vremenu digitalne transformacije u muzičkoj edukaciji. Anketa je bila anonimna, a realizovana je u periodu od 18. do 22. januara 2022. godine. Ispitanicima je prosljeđena na službene mail adrese, popunjavali su je na dobrovoljnoj bazi, a pitanja su obuhvatila period od marta 2020. godine (proglašenje pandemije Covid-19) do sadašnjeg vremena, odnosno do trenutka anketiranja (januar 2022. godine). U navedenom periodu, nastava na Muzičkoj akademiji se realizovala u nekoliko formata, a najčešće u kombinovanom i “online” formatu.⁶

Anketa je provedena putem platforme “Google forms”, a kreirali su je i tehnički obradili autori rada. Iako je bila anonimna, anketa je bila ograničena samo na uposlenike Muzičke akademije Univerziteta u Sarajevu.⁷

Anketiranju je pristupilo ukupno 35 uposlenika Akademije, od čega njih 23 u nastavničkom zvanju (redovni profesori, vanredni profesori, docenti) i 12 u saradničkom zvanju (viši asistenti, asistenti i umjetnički/stručni saradnici). S obzirom na to da je poziv prosljeđen na 51 službenu mail adresu, može se reći da je odziv bio prilično velik – ukupno 68,6% nastavnika/saradnika je pristupilo popunjavanju ankete.⁸ Struktura uposlenika prema zvanju, ali i

⁶ Univerzitet u Sarajevu je održao 22. vanrednu sjednicu Senata 11. marta 2020. godine. U zaključcima sjednice je sugerisano organizacionim i podorganizacionim jedinicama da organiziraju i realizuju online nastavu putem već uspostavljenih platformi ali i svih raspoloživih kanala elektronske komunikacije. Isti dan vijest je objavljena i na web stranici Muzičke akademije, sa uputom da se nastavni proces prebacuje na režim online nastave, počevši od 12. marta 2020. godine. Dostupno na: <http://www.mas.unsa.ba/vijesti/izmjenana%C4%8Dina-realizacije-nastavnog-procesa-na-muzi%C4%8Dkoj-akademiji-shodno-naredbama-odlukama>

⁷ U sigurnosnim postavkama online ankete, podešena je mogućnost ispunjavanja samo od strane korisnika koji joj pristupaju sa službene mail adrese, pod domenom *mas.unsa.ba*

⁸ U periodu decembar 2021. – januar 2022., Nastavno-umjetničko vijeće Muzičke akademije Univerziteta u Sarajevu je brojalo 37 članova. Prijedlog plana realizacije nastave za 2021/2022. godine sa listom izabranih predmetnih nastavnika i asistenata za 2021/2022. studijsku godinu usvojen je na 10. sjednici Vijeća, koja je realizovana 31. 5. 2021. godine. Prema navedenom planu, u trenutku anketiranja, na Muzičkoj akademiji Univerziteta u

prema odsjecima na kojim su angažovani je raznolika. Ovaj segment je posebno važan i u kontekstu principa specifičnosti muzičke nastave na akademskom nivou, s obzirom na to da nemaju svi odsjeci i smjerovi iste ciljeve, zadatke, ishode i kriterije nastave, a razlikuju se i po tipovima nastave koji su zastupljeni u različitoj mjeri. To je posebno izraženo kada se analizira nastava teoretskih odsjeka koja je većinski grupna i kolektivna, sa instrumentalnim odsjecima, gdje je zastupljenija individualna nastava na glavnim predmetima. Samim tim, ni izazovi realizacije online nastave nisu bili isti na svim odsjecima, niti je pristup, upotreba i način razmjene informacija i sadržaja bio isti.

Pitanja su razvrstana u nekoliko grupa prema tematici i željenom segmentu istraživanja, a prema obliku su kategorizirana kao pitanja otvorenog, zatvorenog i kombinovanog tipa. U većini pitanja korištena je Likertova skala za mjerenja stavova u kojoj su izložene različite tvrdnje, a ispitanici su trebali izraziti pozitivan/neutralan/negativan stav prema navedenom.

Prva grupa pitanja imala je za cilj ispitati iskustva nastavnika/saradnika u radu sa digitalnim alatima, platformama i sadržajima u vremenu prije početka realizacije online nastave na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu (2020. godina). Navedeni vremenski okvir i postavljena pitanja su imala za cilj evidentirati i koje su se to konkretno promjene desile u pogledu odnosa prema digitalnim alatima i platformama, količini i načinu njihove upotrebe u različitim vremenima i uslovima rada, ali i dodatnoj edukaciji koju su ispitanici inicirali, dobili. Istraživanje bi trebalo dati i uvid da li su navedene edukacije rezultirale upotrebom nekih novih platformi i alata kod ispitanika, ili su oni i dalje nastavili koristiti ono što im je i do tog momenta već bilo poznato i sa čime su imali određena iskustva.

Drugom grupom pitanja željelo se ispitati koje su se platforme i alati najviše koristili u procesu online nastave na Akademiji. Osim svojih ličnih iskustava i utisaka o korištenju platformi i alata u online nastavi, nastavnici i saradnici su trebali ocijeniti i uopštene rezultate nastavnog procesa koji se odvijao na ovakav način. Poseban set pitanja se odnosio i na iskustva samostalnog kreiranja digitalnih sadržaja od strane ispitanika, osim upotrebe već postojećih i dostupnih sadržaja, ali i na mogućnost edukacije i tehničke podrške tokom

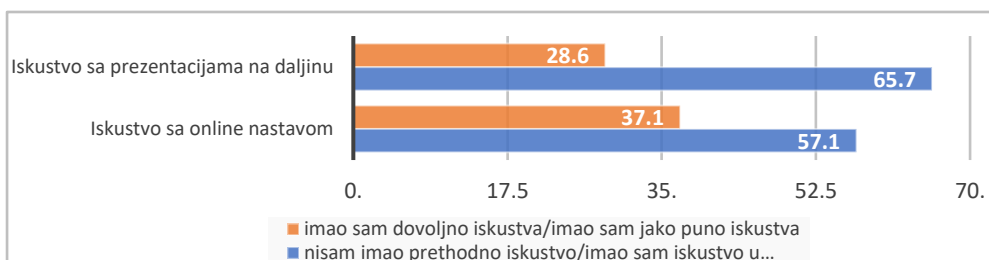
Sarajevu bilo je angažovano 44 stalna nastavnika/saradnika. Broj poslanih poziva za anketiranje je veći od navedenog broja jer je proslijeđen i nastavnicima/saradnicima koji nisu u stalnom angažmanu, ali su u trenutku anketiranja bili angažovani, a zvanje su dobili na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu.

cijelog tog procesa. U posljednjoj grupi pitanja, kroz pitanja otvorenog tipa, željela se istaknuti problematika nedostataka određenih funkcionalnosti u upotrebi online alata i platformi za online nastavu, ali se i otvorio i novi prostor za izražavanje ideja i prijedloga koji bi cjelokupan proces učinili još kvalitetnijim i funkcionalnijim.

Rezultati i diskusija

U prvom setu pitanja, nastavnicima i saradnicima su postavljene tvrdnje o njihovim iskustvima u radu sa različitim digitalnim alatima, platformama za izradu digitalnih sadržaja, pohranu i razmjenu digitalnih sadržaja, realizaciju online nastave, u vremenu prije pojave i proglašenja pandemije Covid-19, a samim tim i prije uvođenja različitih modela kombinovane i online nastave na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu.

Tvrdnju o iskustvu sa izvođenjem online nastave ili seminara u vremenu prije početka realizacije online nastave na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu (2020), 57,1% ispitanika (20 od 35) ocjenjuje uglavnom negativno – nisu imali nikakvog, ili su imali manje prethodnog iskustva, 37,1% ispitanika (13 od 35) smatra da je imalo dovoljno/jako puno iskustva sa izvođenjem online nastave, od čega samo jedan ispitanik procjenjuje da je imao jako puno iskustva sa navedenom tvrdnjom. Ukupno 65,7% ispitanika (23 od 35) navodi da nije imalo nikakvog, ili je imalo jako malo prethodnog iskustva sa realizacijom seminara, prezentacija i javnih nastupa na daljinu, dok 28,6% ispitanika (10 od 35) smatra da je imalo dovoljno, odnosno i više nego dovoljno iskustva sa navedenom tvrdnjom. Na obje prethodne tvrdnje, dvoje ispitanika (5,7%) tvrdnje ocjenjuju neutralno – birajući ocjenu 3 koja je u skali predstavljena kao polje “bez odgovora”. Iz navedenih odgovora/ocjena u oba pitanja, može se zaključiti da je većina ispitanih nastavnika/saradnika prva kompleksnija i intenzivnija iskustva sa izvođenjem online nastave, ali i prezentacija/seminara u online formatu, imala sa uvođenjem modela kombinovane i online nastave na Muzičkoj akademiji. Pored navedenog, 40% nastavnika/saradnika se izjasnilo da su u tom trenutku bili poprilično iskusni sa navedenim formama, te se pretpostavlja da je prva faza prelaska na model online nastave za njih bio poprilično poznato/ne toliko novo iskustvo.

Grafikon 1. Pitanja o iskustvima nastavnika/saradnika sa prezentacijama na daljinu i online nastavom

Drugi dio prvog seta pitanja odnosio se na izražavanje stavova o tvrdnjama koje se tiču upotrebe uopćenih digitalnih alata/softvera (poput alata iz Office paketa), alata za muzičku notaciju, pripremu i izradu digitalnih sadržaja i multimedije, platformi za online pohranu i razmjenu sadržaja.

Ukupno 74,3% ispitanika (26 od 35) potvrđuje pozitivno da su imali dobro prethodno iskustvo u radu sa alatima iz Office paketa (Word, Excel, Power Point). S obzirom na to da je riječ o uopćenim alatima koji su u širokoj namjeni i svakodnevnoj upotrebi (poput upotrebe službenog maila i drugih sličnih općih kanala za komunikaciju i izradu različitih dokumenata i prezentacija), ovo je bila donekle i očekivana ocjena od strane ispitanika. U ovom setu pitanja, navednu tvrdnju je pozitivno ocijenilo najviše ispitanika, od svih postavljenih tvrdnji.

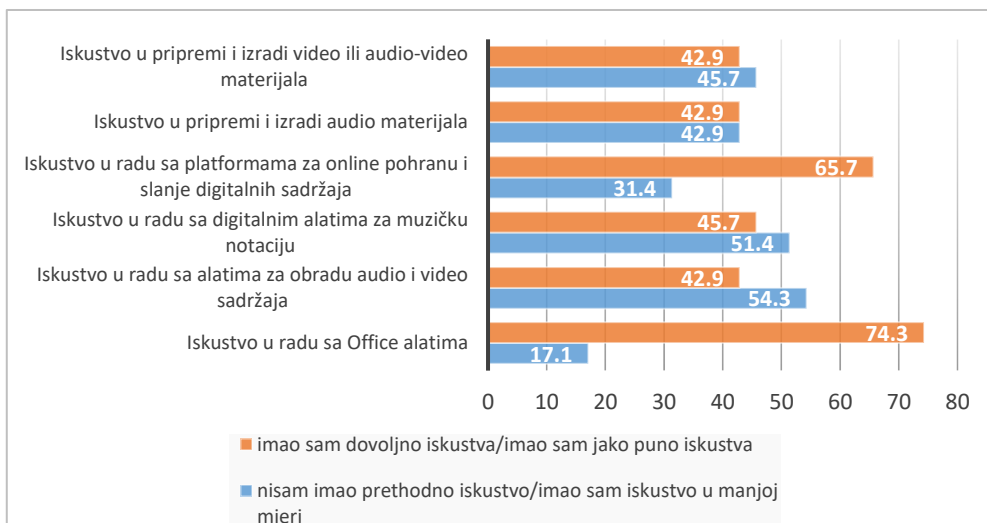
Ukupno 42,9% ispitanika (15 od 35) procjenjuje da ima dovoljno/puno iskustva sa upotrebom digitalnih alata za obradu audio i video sadržaja, a 45,7% ispitanika (16 od 35) istim ocjenama potvrđuje tvrdnju o upotrebi alata za muzičku notaciju. Iako je broj/procentat pozitivnih ocjena sličan, razlika se ogleda u broju/procentu ispitanika koji nemaju nikakvog iskustva sa navedenim tvrdnjama.

Šest ispitanika (17,1%) se izjasnilo da nemaju nikakvo iskustvo sa upotrebom digitalnih alata za obradu audio i video sadržaja, dok njih 10 (28,6%) nema iskustvo sa upotrebom alata/softvera za muzičku notaciju (Sibelius, i slični).

Od ukupnog broja ispitanika, njih 65,7% (23 od 35) pozitivno ocjenjuje tvrdnju o iskustvu u radu sa platformama za online pohranu i slanje podataka/digitalnih sadržaja (Dropbox, Google drive i slični), dok 31,4% njih (11 od 35) ima malo, ili nimalo iskustva sa navedenim.

Posljednje dvije tvrdnje iz ovog seta pitanja su se odnosile na iskustvo u pripremi i izradi video ili audio-video materijala, a procenat pozitivnih/negativnih ocjena je dosta sličan i ujednačen, za obje tvrdnje. Ukupno 42,9% ispitanika pozitivno ocjenjuje ove tvrdnje, do 45% njih se izjašnjava da imaju jako malo, ili nimalo iskustva u navedenom, dok 11 – 14% ispitanika ne izražava odgovor/ocjenu na ovo pitanje.

Procenti pozitivnih ocjena koji su zabilježeni na tvrdnjama koja se odnose na upotrebu uopćenih digitalnih alata i platformi, poput Office paketa i platformi za pohranu i razmjenu sadržaja su izraženi preko 60%, dok su procenti koji se odnose na upotrebu softvera za muzičku notaciju, izradu audio, video i audio-video sadržaja pozitivnim ocjenama izraženi ispod 50%, od broja ukupnih odgovora. Ujednačenost/neujednačenost slaganja sa navedenim tvrdnjama koje se odnose na upotrebu softvera za muzičku notaciju i drugo, može se opravdati i podatkom da nastavnici/saradnici koji su ispitani u anketi, djeluju na različitim odsjecima i smjerovima, te je i sam pristup radu i predmetu drugačiji i varira, od odsjeka do odsjeka. Samim time je i jasno da nisu na svim odsjecima/predmetima ni bile iste potrebe za ujednačenom upotrebom određenih digitalnih alata, softvera i platformi u dosadašnjem radu/vremenu prije proglašenja pandemije Covid-19. Govoreći uopćeno o informacijskoj i informatičkoj pismenosti i upotrebi tehnologije, preporučljivo je da se takva znanja tiču na svim nivoima muzičkog obrazovanja, uključujući i visoko obrazovanje, posebno kod studenata koji se, pored umjetničkog rada, školuju i za buduće nastavnike i profesore u srednjim i muzičkim školama, da bi i oni u budućnosti u svom profesionalnom radu osigurali razvoj navedenih kompetencija i kod svojih učenika (Akšamija-Tvrtković, 2016, 107). Razvoj navedenih kompetencija i kvalifikacija itekako je značajan i kada se govori o konceptu cjeloživotnog učenja, jer današnje tržište zahtijeva nova zanimanja, promjenu profila, vještina, kvalifikacija i iskustava. Riječ je o procesu stalnog nadograđivanja i povećanja znanja stečenog u formalnom školskom sistemu s ciljem usavršavanja postojećih sposobnosti i sticanja novih znanja, kao i modernih kvalifikacija (Vranić, 2010, 104).

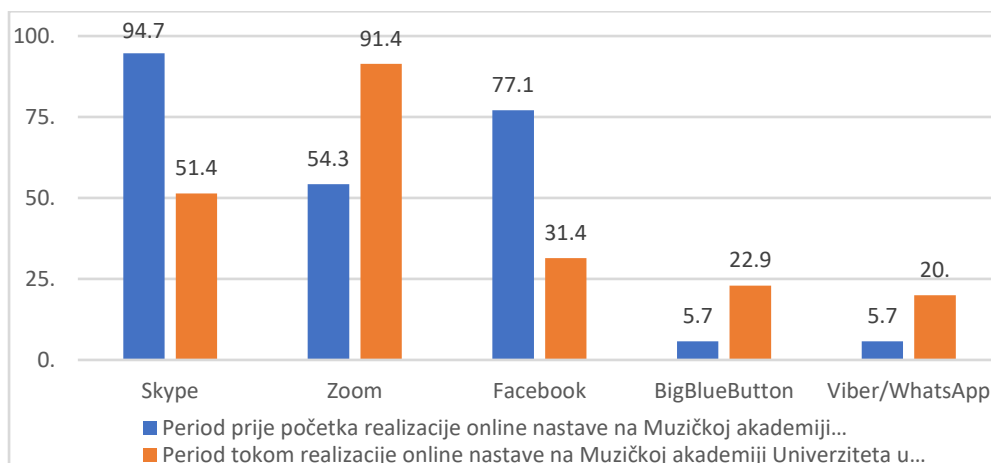
Grafikon 2. Pitanja o iskustvima nastavnika/saradnika u radu sa muzičkim ali i uopćenim digitalnim alatima i sadržajima

Drugim setom pitanja, kako je navedeno ranije, ispitano je koje platforme su bile najviše korištene, u vremenu prije prelaska na model kombinovane i online nastave na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu, i tokom procesa realizacije navedenih modela nastave. U ovom setu tvrdnji nalaze se i dodatna pitanja kojima se željelo ispitati i opće zadovoljstvo ispitanika u radu navedenim platformama, ali i konkretniji rezultati cjelokupnog nastavnog procesa koji se odvijao uz njihovu kontinuiranu upotrebu.

Nastavnicima i saradnicima su postavljena dva pitanja koja se odnose na njihovo iskustvo u radu sa online platformama, prije početka realizacije online nastave na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu (2020), ali i tokom realizacije iste.

Ispitanicima je bilo ponuđeno osam platformi koje su mogli izabrati, ali im je bila ponuđena i mogućnost da samostalno upišu one koje su koristili, a nisu bile uvrštene na listu ponuđenih platformi. U oba pitanja, lista ponuđenih platformi je bila ista: Skype, Moodle, Facebook, Zoom, Microsoft Teams, Google Classroom, BigBlueButton, GoToMeeting. Navedene platforme su se našle na listi zbog svoje popularnosti u oblasti komunikacije, društvenih mreža, video poziva/konferencija, i slično. Analizom odgovora iz oba pitanja, ustanovljeno je da su ispitanici u rubrici u koju su mogli upisati neke druge platforme, uvrstili samo Viber i WhatsApp kao platforme koje su koristili, a nisu bile navedene u već ponuđenim. Svi nastavnici i saradnici su istovremeno mogli izabrati i nekoliko platformi sa kojima su imali iskustva i koje su korištene tokom rada u onlne modelu nastave, s obzirom na to da su mnogi od njih i kombinovali više platformi u svom radu.

Ispitanici su prije početka realizacije online nastave najviše iskustva imali sa upotrebom sljedećih aplikacija/platformi: Skype (94,7%), Facebook (77,1%) i Zoom (54,3%). Ostale platforme su izražene u procentima ispod 15%, a tu prednjače platforme Microsoft Teams (14,3%), i Moodle (11,4%). U procesu realizacije online nastave na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu, ispitanici su najviše koristili sljedeće aplikacije/platforme: Zoom (91,4%), Skype (51,4%), Facebook (31,4%). Manje procenete u odnosu na navedene imali su BigBlueButton (22,9%), Viber/WhatsApp (20%), Google Classroom (17,1%), Microsoft Teams i Moodle sa istim procentima (11,4%).

Grafikon 3. Usporedba upotrebe platformi u periodu prije i tokom realizacije online nastave na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu

Muzička akademija Univerziteta je svim nastavnicima i saradnicima ponudila mogućnost slobodnog izbora platforme preko koje će realizovati online nastavu, u skladu sa njihovim iskustvima, mogućnostima, ali i nekom ličnom utisku o tome koja od njih bi dala i najbolje rezultate, zavisno od specifičnosti nastave na predmetima i odsjecima na kojima su nastavnici/saradnici angažovani. Osim navedenog, u ponudi je bila i jedinstvena platforma za Muzičku akademiju (Moodle – BigBlueButton), putem koje se su nastavnici/saradnici mogli realizovati online nastavu i dijeliti svu potrebnu literaturu i sadržaje sa studentima.¹ Bez obzira na pogodnosti Moodlea kao projekta otvorenog koda koji korisnicima omogućava promjene aplikacije i prilagođavanja vlastitim potrebama (Cole, Foster, 2007, 11), nakon sprovedenog istraživanja, uočljivo je da procenat upotrebe platforme Moodle/BigBlueButton prije i tokom procesa online nastave nije značajno uvećan. Svega 5,7% ispitanika se izjasnilo da je imalo iskustvo u radu sa ovom aplikacijom prije početka realizacije online nastave, a u samoj realizaciji online nastave, taj procenat je uvećan tek na 22,9% (8 od 35 ispitanika). Evidentno je porast u procentima u vremenu prije i tokom procesa online nastave na Muzičkoj akademiji Univerziteta u Sarajevu, zabilježila platforma Zoom, koju je u procesu online nastave koristilo 91,4% nastavnika/saradnika (32 od 35). Ovakav rezultat je i očekivan, s obzirom na to da je platforma Zoom ostvarila veliku popularnost na globalnom nivou kada su u pitanju platforme namijenjene videokonferencijama, videopozivima i predavanjima, već u prvim sedmicama i mjesecima nakon pojave pandemije Covid-19. Veliku popularnost i primjenu platforma je našla i u oblasti obrazovanja na različitim nivoima, pa je takav trend bio uočljiv i u našoj zemlji, pa samim tim i među nastavnicima/saradnicima Muzičke akademije.

Potencijalni razlozi za odabir platforme za rad u modelu online nastave se mogu uočiti i kroz analizu sljedećeg pitanja, u kojem su nastavnici samostalno trebali napisati razloge zbog kojih su najviše koristili platforme koje su/nisu izabrali. Jednostavnost, praktičnost, pristupačnost nastavnicima i studentima, stavke su koje su najviše bile istaknute kao vodeći razlozi za odabir određene platforme za rad. Nastavnici ističu da su pojedine platforme relativno odgovarale zahtjevima online nastave, bile su aktuelne među većinom učesnika nastavnog procesa, te su sa svojim prilagođenim alatima bile korisne za ovakav način rada. Određeni broj nastavnika navodi da im je pri odabiru platforme za rad veliku ulogu imalo i to da li su već imali ranijeg iskustva u

¹ Edukacija/predavanje o načinima korištenja platformi Moodle i BigBlueButton za sve nastavnike Muzičke akademije Univerziteta u Sarajevu je upriličeno 29.10.2020. godine, u online formatu.

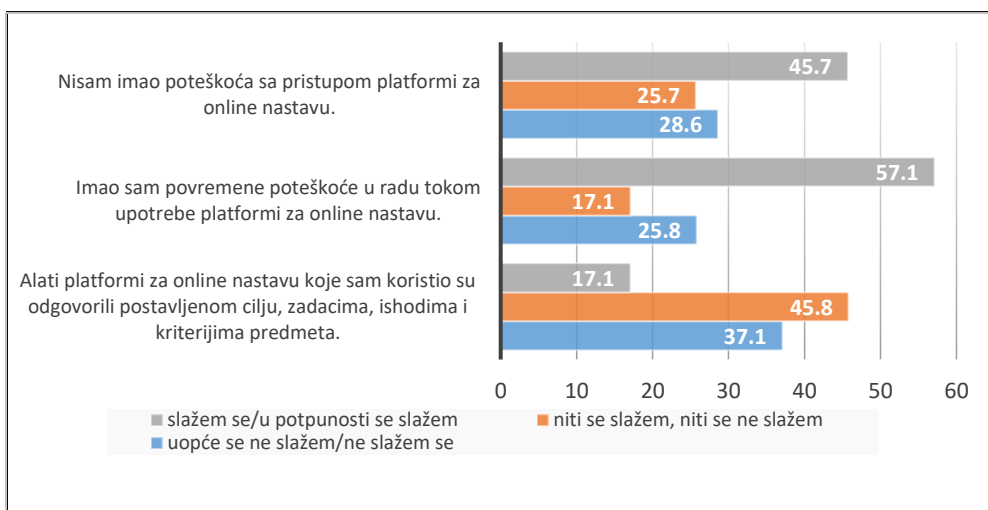
radu sa određenom platformom. To je i razumljivo s obzirom na to da su pri odabiru, a zatim i u radu sa navedenom platformom čiji su koncept poznavali ranije, imali i veću sigurnost prilikom same upotrebe, te su svoje sadržaje mogli kreirati, dijeliti brže i efikasnije sa krajnjim korisnicima – studentima. Mogućnosti individualnih i grupnih video poziva, alati koji omogućavaju bolju interakciju sa studentima, dijeljenje prezentacija i sadržaja, stabilna konekcija i kvalitet zvuka, sve su to važni faktori koje su nastavnici navodili kao glavne razloge i kriterije u odabiru određene platforme. Većina ispitanika navedene kriterije i razloge u svojim odgovorima veže upravo za platformu Zoom, koja je prema njihovim odgovorima, ostavila najbolji utisak na njih, ali i na studente.

Ukupno 42,9% ispitanika, ocjenama 4 i 5, izražava svoje zadovoljstvo ponuđenim platformama koje su im bile dostupne za realizaciju online nastave na njihovom predmetu. Za ocjenu 3 se opredijelilo 31,4% ispitanika, dok je procenat za ocjene 1 i 2 iznosio 25,7%. Iako je procenat pozitivnih ocjena veći u odnosu na procenat ocjene 3 koja se u ovom slučaju može smatrati nekom neutralnom ocjenom, evidentno je da je on nije puno veći, a posebno kada se uzme u obzir i da je procenat neutralne ocjene u zbiru sa procentom negativnih ocjena u ovom slučaju izrazito veći od procenta pozitivnih ocjena na ovo pitanje. Kada je riječ o ponudi platformi koje su nastavnici i saradnici najviše koristili, one su više uopćene, a ne specijalno namijenjene muzičkoj nastavi i muzičkim sadržajima, tako da se ovakav omjer ocjena na navedeno pitanje, može povezati i sa tom tvrdnjom.

Uopćene platforme su uglavnom imale i besplatnu verziju koja je u mnogim slučajevima mogla zadovoljiti osnovne potrebe izvođenja online nastave, dok su slične platforme specijalizirane za rad sa mučkim sadržajima, muzičkom nastavom, uglavnom zastupljene samo u verzijama koje se plaćaju, a koje su bile poprilično skupe za naše tržište. Neke od njih zahtijevaju i plaćanje od strane obje grupe korisnika – i nastavnika i studenata, što u specifičnim okolnostima prelaska na kombinovani i online model nastave, nije bilo praktično ni finansijski izvodivo rješenje, pogotovo za studente.

Kada je riječ o samom načinu pristupanja online platformama, na tvrdnju da nisu imali poteškoća sa pristupom platformi za online nastavu, 45,7% ispitanika izražava pozitivan stav, 25,7% njih izražava neutralan stav, dok se 28,6% ispitanika ne slaže sa navedenom tvrdnjom. Tvrdnju o tome da su imali povremene poteškoće u radu tokom upotrebe platformi za online nastavu, pozitivno je ocijenilo 57,1% nastavnika/saradnika, 17,1% njih izražava

neutralan stav o tome, dok se 25,8% njih ne slaže sa navedenom tvrdnjom, što bi značilo da nisu imali poteškoće u radu tokom upotrebe prethodno pomenutim platformama. Poteškoće u radu nastavnici najviše vežu za kvalitet internet veze, kvalitet prenosa zvuka, videa, sadržaja, posebno u okolnostima kada veći broj sudionika učestvuje u videopozivu, dijeli neki sadržaj, prezentaciju, i slično.

Grafikon 4. Pitanje poteškoća u pristupu i radu sa platformama za online nastavu, i da li su korišteni alati ispunili zadatke nastave

Nastavnici/saradnici su se mogli izjasniti i o alatima platformi za online nastavu koje su koristili, odnosno da li su isti odgovorili postavljenom cilju, zadacima, ishodima i kriterijima njihovog predmeta.

Na navedenu tvrdnju 45,8% ispitanika izražava neutralan stav. Ukupno 17,1% njih se slaže sa navedenom tvrdnjom, dok se 37,1% ispitanika ne slaže sa istom.

Ispitanici su ocjenama mogli izraziti i stavove o tome u kojoj mjeri su funkcije platformi za online nastavu mogle zadovoljiti zahtjeve, potrebe i zadatke njihovog predmeta. Tu omjer pozitivnih i negativnih odgovora i u većoj mjeri izražava određeno nezadovoljstvo navedenim funkcijama i njihovom konačnom efektu u procesu online nastave. Ukupno 20% ispitanika ocjenama 4 i 5 izražava stavove da su funkcije platformi za online nastavu mogle zadovoljiti zahtjeve, potrebe i zadatke njihovog predmeta. Za ocjenu 3 se opredijelilo 40 % ispitanika – a isti procenat je izražen za ocjene 1 i 2. Količina neutralnih ocjena na pojedinim pitanjima je donekle i očekivana, ona zapravo

izražava i određenu nesigurnost nastavnika/saradnika u cjelokupni rezultat nastavnog procesa koji se odvijao u različitim modelima nastave.

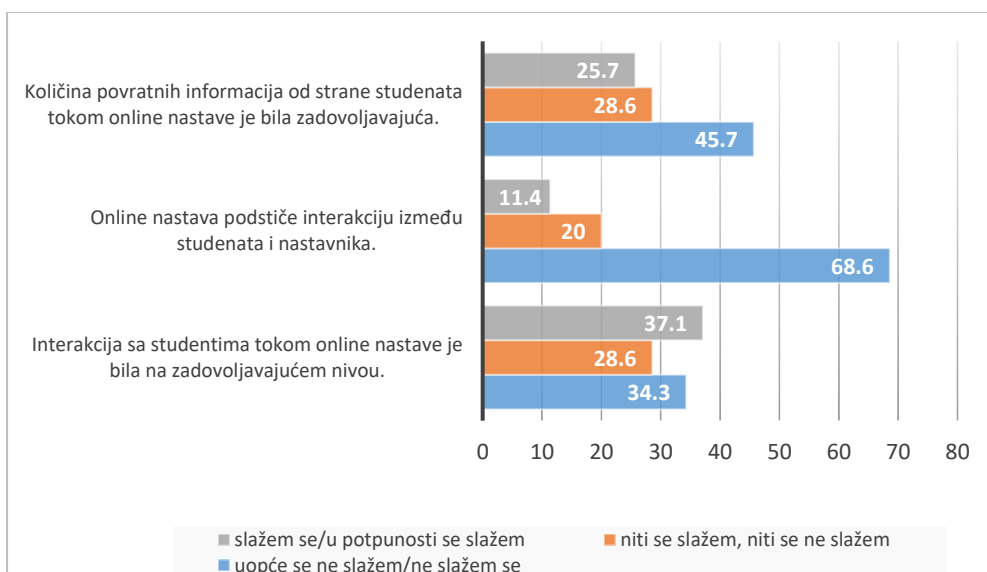
Primjena i promjena nekoliko modela nastave u relativno kratkom vremenskom periodu, sa značajno izraženom online nastavom nije bila toliko zastupljena u ranijim godinama, te će se tek u narednom periodu moći jasnije analizirati i sve ono što se njom postiglo u periodu od 2020. – 2022. godine.

Razlozi ovakvog omjera ocjena, mogu se uočiti i u odgovorima nastavnika na pitanje otvorenog tipa koje je glasilo: “Koje funkcionalnosti nedostaju online platformama da bi realizacija online nastave na Vašem predmetu bila uspješnija i kvalitetnija?” Ispitanici su se potrudili jasno istaknuti razloge i funkcionalnosti koje su im nedostajale u cjelokupnom procesu, da bi on bio u potpunosti kvalitetan i ispunio očekivanja muzičke nastave, a tumačenjem i analizom njihovih odgovora, evidentno je da do izražaja dolazi ponovo specifičnost nastave na Muzičkoj akademiji – kvalitet zvuka i muziciranja. Specifičnost sviranja instrumenta, samostalno ili u grupi, kvalitet prenosa cjelokupnog zvuka, sinhronizacija zvuka i slike, sve tu to aspekti koje, za nastavnike, online platforme nisu u mogućnosti ispuniti nikako, ili jesu, ali u nedovoljnoj mjeri. Realizacija kamernog, grupnog muziciranja, za nastavnike je nešto što je izvodivo uživo i u učionici, navode da se takav vid muziciranja na platformama nalazi na granici sa potpunom nemogućnošću i neizvodivošću. Ovakvi odgovori nisu začuđujući s obzirom na to da su problemi sa kašnjenjem zvuka, koje onemogućava sinhrono muziciranje (Camlin, Lisboa, 2021), globalno primijećeni i označeni kao razočaravajući u tom segmentu.

Ista grupa nastavnika navodi da bi im online model rada konkretno mogao poslužiti više za fokusiranje na teoretske činjenice, pojašnjavanje, kao i obezbjeđivanje i slanje snimaka za studente, što bi uveliko moglo pospiješiti njihov samostalni rad kod kuće. Brži, kvalitetniji, i uopćeno bolji prenos zvuka i sinhronizacija su ključne stavke za nastavnike koji su angažovani na instrumentalnim odsjecima. Nastavu je u navedenim okolnostima i otežanim uslovima adekvatnog i neometanog prenosa zvuka nemoguće izvoditi i u pratnji umjetničkog saradnika.

U ovom segmentu, nastavnici su mogli i ocijeniti tvrdnju da je kvalitet prenosa zvuka i slike u procesu online nastave je bio na zadovoljavajućem nivou. Takvu tvrdnju je 65,7% ispitanika ocijenilo negativno, 22,9% je izrazilo neutralan stav, dok ih se 11,4% složilo sa navedenom tvrdnjom.

Nastavnici na teoretskim, grupnim predmetima ističu i da im, bez obzira na sve funkcionalnosti, platforme nisu puno pomogle u animiranju studenata na bolju aktivnost i međusobnu interakciju. U prilog tome idu i ocjene nastavnika na tvrdnju da je interakcija sa studentima tokom online predavanja/nastave bila na zadovoljavajućem nivou. Ukupno 34,3% ispitanika se ne slaže sa navedenom tvrdnjom, 28,6% ima neutralan stav o ovom pitanju, dok ih se 37,1% slaže sa navedenom tvrdnjom. Tvrdnju da online nastava podstiče interakciju između studenata i nastavnika negativno je ocijenilo 68,6% ispitanika (24 od 35), 20% njih ima neutralan stav, dok ih se 11,4% slaže sa navedenom tvrdnjom. Kada je riječ o tvrdnji da je količina povratnih informacija od strane studenata tokom online predavanja/nastave bila zadovoljavajuća, istu je pozitivno ocijenilo 25,7% ispitanika, 28,6% je sadržalo neutralan stav po tom pitanju, dok 45,7% nastavnika/saradnika ovu tvrdnju ocjenjuje negativnim ocjenama – ne slažu se/uopće se ne slažu. Iz navedenih ocjena i procenata može se zaključiti da ni za nastavnike teoretskih/grupnih predmeta, nivo interakcije i razmjene informacija sa studentima nije ispunio očekivanja, te je čak i na pitanju koje je dobilo najviše pozitivnih ocjena (37,1%), procenat tek nešto blago veći u odnosu na procenat negativnih, ali i neutralnih ocjena.

Grafikon 5. Izražavanje stavova nastavnika/saradnika o interakciji sa studentima tokom procesa online nastave

U kontekstu kvalitete prenosa slike i zvuka, razmjene sadržaja, interakcije sa studentima i količine povratnih informacija od njih, svakako je važna i stavka praktičnog rada studenata u procesu online nastave. Tako su nastavnici mogli izraziti i svoj stav o tvrdnji da je praktični rad studenata u online nastavi (demonstracija – pjevanje i sviranje, prezentacija, izlaganje, diskusija, izrada zadataka) bio zastupljen u zadovoljavajućoj mjeri. Ukupno 11,4% ispitanika se složilo sa navedenom tvrdnjom, 25,7% njih izražava neutralan stav o tome, dok se većina nastavnika/saradnika – njih 62,9%, definitivno ne slaže sa navedenom tvrdnjom. Potencijalni razlozi ovakvog omjera pozitivnih i negativnih ocjena ne moraju biti povezani samo sa količinom praktičnog rada koji nije bio zastupljen u zadovoljavajućoj mjeri, već i sa samim kvalitetom evidentiranog i realizovanog praktičnog rada u procesu online nastave.

U odgovorima koje su nastavnici mogli upisati, a tiču se funkcionalnosti koje nedostaju online platformama, istaknuta je i tvrdnja o vremenskim ograničenjima susreta koje imaju platforme poput Zooma.² Evidentan je i popriličan broj tvrdnji koje ističu da je u cijelom procesu jako važna i kvalitetna oprema koja se koristi, i kod nastavnika, ali i studenata (kvalitet internet konekcije, mikrofona, kamere), te da bez obzira na sve funkcionalnosti koje su platforme imale, upravo su to neki od razloga zašto kompletan proces nije dao očekivane rezultate u svim segmentima.

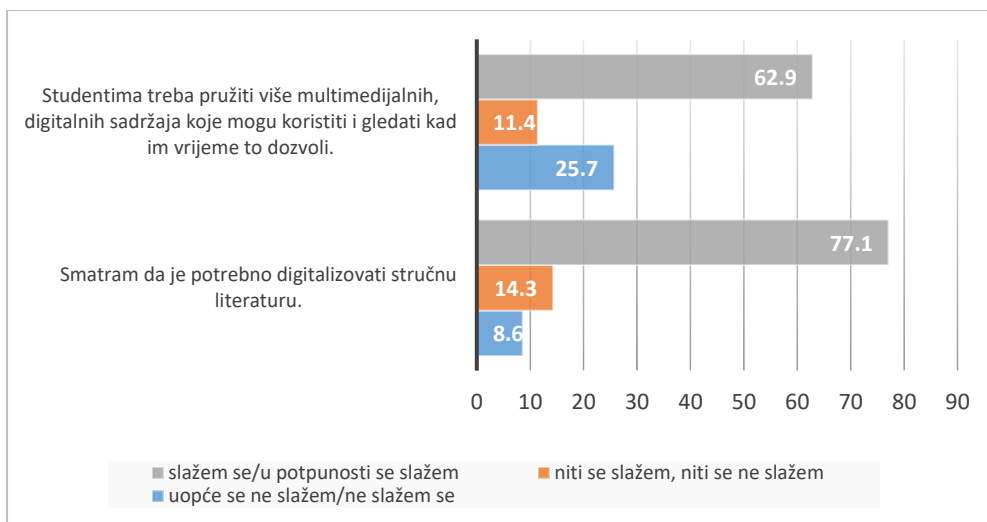
U narednom setu pitanja, nastavnici su se mogli izjasniti o tvrdnjama koje se tiču kvaliteta dostupnih digitalnih sadržaja, ali i o tome da li su i sami uspjeli kreirati neke. Kada su u pitanju već dostupni sadržaji koje su nastavnici mogli koristiti u nastavi, 20% njih ocjenjuje da su navedeni digitalni sadržaji ispunili njihova očekivanja. Sa ovom tvrdnjom se 26% ispitanika djelimično slaže, dok se 51,4% njih ne slaže sa navedenim. To bi sugerisalo i da su nastavnici samostalno kreirali ili prilagođavali određene sadržaje, što potvrđuju i njihove tvrdnje na naredna pitanja. Ukupno 65,7% ispitanih nastavnika/saradnika navodi da su koristili alate za obradu digitalnih sadržaja (audio, video, notni zapisi), a svega 36,7% ispitanika koji su potvrdno odgovorili na to pitanje, potvrdno odgovaraju i na pitanje o tome da li su samostalno inicirali dodatnu edukaciju o upotrebi alata za obradu digitalnih sadržaja. Iz navedenog se može uočiti da su ispitanici koristili pomenute alate uglavnom na osnovu prethodnih iskustava koje su imali sa određenim softverima koji omogućavaju kreiranje ili prilagođavanje digitalnih sadržaja za potrebe izvođenja nastave.

Ukupno 51,4% ispitanika pozitivno ocjenjuje tvrdnju da nisu imali veće poteškoće prilikom kreiranja digitalnih sadržaja, 20% njih izražava neutralan

² Tvrdnja se odnosi na verzije platformi za online komunikaciju i nastavu, koje se ne plaćaju.

stav o ovoj tvrdnji, dok se 28,6% njih ne slaže sa navedenom tvrdnjom, što bi značilo i da su imali veće poteškoće prilikom kreiranja/izrade digitalnih sadržaja za potrebe izvođenja online nastave. I odgovori na ovo pitanje mogu se dovesti u vezu sa prethodnim iskustvima nastavnika sa navedenom tematikom, s obzirom na to da je razumna i očekivana stvar da će nastavnici koji se time nisu puno bavili ranije, provesti više vremena za izradu/kreiranje određenih digitalnih sadržaja, a samim time i suočiti se sa određenim poteškoćama u radu, s obzirom na to da to za njih nije uobičajen i svakodnevni proces.

U kontekstu upotrebe digitalnih sadržaja i njihove razmjene sa studentima, ispitanici su se mogli izjasniti i o tvrdnji da studentima treba pružiti više multimedijalnih, digitalnih stručnih sadržaja koje mogu koristiti i gledati kad im vrijeme to dozvoli. Ukupno 62,9% ispitanika se slaže sa ovom tvrdnjom, 11,4% ih ima neutralan stav o tome, dok 25,7% ispitanika izražava negativan stav o ovoj tvrdnji. Količina pozitivnih ocjena na navedenu tvrdnju ukazuje na to da, bez obzira na sve prethodno navedeno, mogućnost multimedije i digitalnih sadržaja u nastavnom procesu itekako može imati pozitivan učinak na nastavu, profesionalni razvoj studenta i njegovih sposobnosti. Ovakav koncept pitanja ali i broj pozitivnih odgovora od strane nastavnika i saradnika sugeriraju da bi se za multimediju i digitalne sadržaje u profesionalnom smislu itekako moglo naći prostora i u budućnosti, i po povratku na redovne modele rada. U prilog navedenom idu i odgovori na tvrdnju o tome da je potrebno digitalizovati stručnu literaturu (univerzitetske udžbenike, knjige, notna izdanja). Navedenu tvrdnju pozitivno je ocijenilo čak 77,1% ispitanika (27 od 35), 14,3% ih izražava neutralan stav, dok se svega 8,6% ispitanika ne slaže sa navedenom tvrdnjom.

Grafikon 6. Izražavanje stavova nastavnika/saradnika o digitalizaciji stručne literature

Nakon analize određenih stavki koje se tiču specifičnosti rada sa platformama za online nastavu ali i digitalnim alatima za izradu i obradu digitalnih sadržaja, nastavnicima su predstavljene i uopćene tvrdnje koje se tiču procesa realizacije online nastave, ali i planova za budućnost koje se tiču rada u digitalnom okruženju. Ukupno 60% ispitanika se složilo sa tvrdnjom da je za pripremu i realizaciju online nastave potrebno izdvojiti više vremena u odnosu na nastavu u učionici, 22,9% njih ima neutralan stav o navedenom, dok ih se 17,1% ne slaže sa tvrdnjom. Ovakav omjer ocjena je i očekivan s obzirom na to da je u radu sa više platformi i alata, pogotovo kada se u obzir uzme i proces izrade, obrade, ili izmjene nekog digitalnog sadržaja potrebno uložiti i više vremena, ali i tehničkih vještina od kojih uglavnom i zavisi vrijeme utrošeno na pripremu za jedno online predavanje.

Tvrdnju da planiraju nastaviti sa upotrebom digitalnih platformi i alata za online nastavu i u budućnosti, pozitivno je ocijenilo 42,9% nastavnika/saradnika, 25,7% ih je zadržalo neutralan stav po ovom pitanju, dok se 31,4% ispitanika izjašnjava negativno o ovoj tvrdnji. Specifične okolnosti u kojima se odvijao cjelokupni proces, nemogućnost adekvatne pripreme, realizacije većeg broja edukacija koje bi doprinijele kvalitetnijem pripremanju za ozbiljan, kompleksan rad i djelovanje u virtuelnom okruženju (do te mjere da ono postane prirodno i uobičajeno za nastavnike), vjerovatno su imale uticaj i doprinos ovakvom rezultatu. Tome u

prilog idu i ocjene koje se odnose na narednu tvrdnju u upitniku u kojoj se izražava želja za dodatnim edukacijama o upotrebi digitalnih platformi, programa i alata u nastavi. Takvu tvrdnju pozitivno je ocijenilo 51,5% ispitanika, 17,1% se izjašnjava neutralno, dok ukupno 31,4% ispitanika ne dijeli mišljenje sa navedenom tvrdnjom. Procenat negativnih ocjena je isti kao i u prethodnoj tvrdnji. Međutim, važno je istaknuti da je u posljednjem pitanju procenat neutralnih ocjena umanjen u korist onih pozitivnih, što bi značilo da bez obzira na trenutne planove nastavnika o upotrebi digitalnog u budućnosti, u tome značajnu ulogu mogu igrati i eventualne edukacije koje bi se mogle desiti.

Takve edukacije bi sigurno dale značajan doprinos u razvoju tehničkih i digitalnih vještina kod nastavnika, što bi ih u budućnosti moglo značajno motivisati da i sami počnu više istraživati ovo područje, te ga i više primjenjivati u svojoj nastavi.

Posljednja tvrdnja u ovom nizu glasila je: “Smatram da sam uspio odgovoriti osnovnim zahtjevima izvođenja online nastave na mom predmetu.” Takvu tvrdnju pozitivno je ocijenilo 65,7% ispitanika, 20% ispitanika je zadržalo neutralan stav, dok 14,3% ispitanika ne dijeli mišljenje sa navedenom tvrdnjom. Takav rezultat sugerise da je, bez obzira na uslove, okolnosti i sve njihove specifičnosti, nastavnički cilj sve vrijeme ostao isti – blagovremeno odgovoriti zahtjevima izvođenja nastave i kontinuirano raditi na razvoju i usavršavanju studenata i njihovih teoretskih i stručnih znanja i kompetencija.

Zaključak

Digitalna transformacija se veže za intenzivnu primjenu digitalne tehnologije, koja je u fazi ubrzanog razvoja. Sama primjena je u kontinuiranoj vezi sa nadogradnjom postojećih resursa, što će rezultirati transformiranjem u nove obrazovne modele i načine realizacije nastavnog procesa.

Kao takva, ona je već odavno dio nastavnog procesa na akademskom nivou, a proteklih godina postala je nezaobilazan faktor koji je imao vodeću ulogu u svemu tome. Pandemija Covid-19 je to samo učinila još očiglednijim, te će se akademije/fakulteti i nakon pandemije u kontinuitetu i iznova morati prilagođavati novim potrebama, okolnostima i očekivanjima.

Nastavnici su uspjeli realizovati nastavu u novim, specifičnim okolnostima. Većina njih smatra da su zadovoljili i barem djelimično ispunili kriterije nastave svog predmeta u okruženju online nastave, a popriličan broj njih se izjašnjava da i u budućnosti namjeravaju koristiti digitalne alate i platforme da bi nastavu učinili dinamičnijom. Prepoznaju se kvalitet i neka nova dinamika rada koju omogućava digitalno okruženje. U nastavnom procesu koji se odvijao između umjetničkih saradnika i studenata, saradnici ističu da bi interakcija na online platformama mogla biti korištena i proširena čak i u vremenu u kojem se nastavni proces odvija neometano, na Akademiji, zbog svih pogodnosti koje on nudi. Međutim, postoje i evidentne prepreke koje se moraju otkloniti da bi takvo, digitalno okruženje bilo korišteno u svom najboljem kapacitetu, što bi u konačnici pružilo i bolje rezultate. Evidentirana je potreba osiguravanja kvalitetnijih uređaja za online nastavu, i od strane nastavnika i studenata. Potrebno je uspostaviti i sistem pravila koji bi regulisao obaveze i odgovornosti studenata na online predavanjima, ali i online nastavi uopćeno. Sudionici cijelog procesa moraju znati svoje obaveze, odgovornosti, postavke komunikacije u ovakvom modelu rada, jer je praksa pokazala da će u suprotnom, nepoznavanje navedenog, u kombinaciji sa određenim neiskustvom u području online nastave, rezultirati time da se obaveze od strane studenata ne izvršavaju blagovremeno, a vidljiva je i pasivnost u komunikaciji i angažmanu na određenim radnim zadacima.

Pitanje uspješne digitalne transformacije na akademskom muzičkom nivou je i pitanje kontinuirane institucionalne, informatičke i informacijske podrške. Takav vid podrške će omogućiti i kvalitetan razvoj u području digitalizacije nastavnog procesa na akademskom nivou. Razvoj treba da motiviše i pokrene procese adekvatne i kontinuirane edukacije nastavnika, saradnika ali i studenata za upotrebu alata i platformi koji su prilagođeni specifičnostima muzičke nastave, što bi rezultiralo većim zadovoljstvom svih korisnika u procesu online nastave i učenja, ali i sadržajnijom bazom digitalizovanih materijala, sadržaja i alata koji bi muzičku edukaciju na akademskom nivou održali spremnom i pripremljenom za digitalnu budućnost, sa svim njenim izazovima.

Literatura

1. Akšamija-Tvrtković, V., 2016. *Cjeloživotno učenje kao proces i obaveza u muzičkom odgoju i obrazovanju*, Zbornik radova, 9. Međunarodni simpozij "Muzika u društvu", Sarajevo: Muzikološko društvo i Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, 298–304
2. Akšamija-Tvrtković, V., 2015. *Inovacije u muzičkom odgoju i obrazovanju - priprema za cjeloživotno učenje*, Časopis za muzičku kulturu Muzika br. 2/ 2015, Sarajevo: Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, Muzikološko društvo FBiH, str. 107.
3. Akšamija-Tvrtković, V., 2018. *Online nastava muzičke kulture za učenike gimnazije u Moodle LMS-u*. Zbornik radova, 10, Međunarodni simpozij "Muzika u društvu", Sarajevo: Muzikološko društvo i Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, 111–126.
4. Bejinaru, R., 2019. *Impact of Digitalization on Education in the Knowledge Economy*. Management Dynamics in the Knowledge Economy, vol.7, no.3, 367–380 <https://doi.org/10.25019/mdke/7.3.06>
5. Camlin, A., Lisboa, T., 2021. *The digital 'turn' in music education (editorial)*. Music Education Research, 23:2, 129–138, doi: 10.1080/14613808.2021.1908792
6. Cole, J. and Foster, H., 2007. *Using Moodle, 2nd Edition Teaching with the Popular Open Source Course Management System*. USA: Publisher O'Reilly Media, str. 11.
7. Ćukušić, M., Jadrić, M., 2012. *E-učenje: koncept i primjena*. Zagreb: Školska knjiga, str. 14.
8. Dedić Bukvić E., Šuman M., 2021. *Nastavnici kao digitalni mentori: podrška u radu sa djecom i mladima u digitalnom okruženju*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, 13–27.
9. Evropski parlament, 2018. *Izješće o obrazovanju u digitalnom dobu: izazovi, prilike i pouke za osmišljavanje politika EU-a*. Dostupno na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0400_HR.html#_part1_def19
10. Evropska fondacija za obuku, 2020. *Digitalni informativni bilten: Digitalne vještine i online učenje u Bosni i Hercegovini*, str. 9. Dostupno na: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2020-06/digital_factsheet_bosnia_and_herzegovina_bs.pdf
11. Evropska komisija, 2020. *Akcijski plan za digitalno obrazovanje (2021–2027.)*. Dostupno na: <https://education.ec.europa.eu/hr/focus-topics/digital-education/digital-education-action-plan>
12. Kljakić, D., 2006. *Internet u funkciji učenja*. Naša škola, LII (36), 3–23.
13. Kovčalića, D., Merdžan, A., 2020. *Provedba on-line i kombinirane nastave u obrazovanju odraslih u okolnostima COVID-19*. Vodice: Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Dostupno na: <https://epale.ec.europa.eu/sq/node/163363>
14. Kučina Softić, S., Odak, M., Lasić Lazić, J., 2021. *Digitalna transformacija:*

Novi pristupi i izazovi u obrazovanju. Koprivnica: Sveučilište Sjever, Centar za digitalno nakladništvo, str. 23.

15. Newell, S., Marabelli, M. 2015. *Strategic opportunities (and challenges) of algorithmic decision-making: a call for action on the long-term societal effects of 'Datification'*. *Journal of Strategic Information Systems*, 24(1), 3–14. doi: 10.1016/j.jsis.2015.02.001.

16. Pokorni, S., 2009. *Obrazovanje na daljinu*. *Vojnotehnički glasnik*, 57(2), 138–146. doi:[10.5937/vojtehg0902138P](https://doi.org/10.5937/vojtehg0902138P)

17. Turulja, L. et al., 2021. *Studija o digitalnoj transformaciji kompanija u Bosni i Hercegovini* [e-knjiga] Sarajevo: Udruženje za digitalnu transformaciju u Bosni i Hercegovini, str. 11. Dostupno na: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewiS1eb035D3AhUg_rsIH7DjQ4ChAWegQIBhAB&url=https%3A%2F%2Fb2bit.ba%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F11%2Fstudija-o-digitalnoj-transformaciji-kompanija-u-bih-2021.pdf&usg=AOvVaw1FoD89ZHECCL5DCsn1gilq [10. 03. 2022.]

18. Vranić, A., 2010. Standardi i kvaliteta cjeloživotnog učenja na integriranom Univerzitetu u Sarajevu: primjer Ekonomskog fakulteta. *Zbornik radova IV Savjetovanja reforme visokog obrazovanja – Razvoja upravljanja u visokom obrazovanju*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, str. 104.